

ERDÉLY

HONISMERTETŐ LAP.

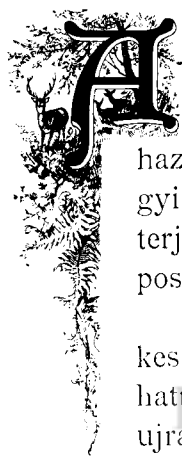
AZ ERDÉLYI KÁRPÁT-EGYESÜLET KIADÁSA.

IX. évfolyam.

Szerkeszti: RADNÓTI DEZSŐ.

Kolozsvár, 1900. 5. szám.

Az E. K. E. fürdőkönyve és az idegenforgalom.

németországi idegenforgalomnak hazánk felé irányításáról poprádvölgyi Döller Antal ny. őrnagy újra terjedelmes cikket írt a «Karpathenpost» hasábjain.

Ha nem tudnók, hogy milyen lelkes emberrel van dolgunk; azt mondhatnók, hogy ime, veterán turistánk újra megnyergelte kedvencz vesszőparipáját az említett ujságban. De hát annyit olvastunk és írtunk már a hazai fürdőügy és idegen forgalom vonatkozásairól, hogy a honi ipar pártolása és fejlesztése mellett ez a téma is bátran állandóan foglalkoztathatja a közvéleményt.

Döller őrnagy sok érdekes dolgot tud erről a tárgyról írni és még mindig marad mondanivalója, mert érdeklődésének és megfigyelésének bőségszarúja kiapadhatatlan.

Ujabb cikkében rámutat az egyes turista-egyesületek részéről e téren felmutatott kézzelfogható eredményekre és megemlékezik a hazai egyéneknek külföldön vetített képekkel illusztrált magyar vonatkozású felolvasásairól s viszont külföldiek tollából megjelent magyar tárgyú kiadványokról.

Elismeréssel szól cikkíró az E. K. E. német nyelvű fürdőkönyvéről — Die Bäder und Mineralwässer der erdélyer Landestheile Ungarns, von Dr. Hankó Vilmos, — melynek révén remélhető, hogy a német utazó közönség Erdély iránt is nagyobb érdeklődést fog tanúsítani.

Annyival is inkább jobban esik balneologiai német kiadványunk rokonszenves fogad-

tatása a hazafias szepesi sajtó részéről, mert a hozzánk földrajzilag közelebb álló erdélyi szász honfitársaink csaknem versenyeztek e tudomásunk szerint német földön is szívesen fogadott közhasznú munka agyonhallgatásában.

Pedig a külföld figyelmének ébrentartására és érdeklődésének lekötésére a külföldi és a hazai idegennyelvű sajtó elfogulatlan közleményei hivatottak, s a turista, balneologiai és egyéb egyesületek angol, francia és német nyelvű kiadványainak kell első sorban a magyar tájszépségekben is bővelkedő fürdőhelyeink vonzóerejét föltárniok.

A reklámozás igaz, hogy nem olcsó dolog, mindazonáltal talán mégis az egyetlen olyan befektetés, mely kellő türelem mellett, ha csak szédelgésről nincsen szó, előbb-utóbb busás erkölcsi és anyagi kamatokat szokott hajtani.

A fürdőügy bajairól elég szó esett.

A közlekedési viszonyok javítása és itt-ott a szabad természet hiányainak tapintatos pótlására siető emberi találékonyság, a helyi szépítő-egyesületek tevékenysége, a lakás és étkezés drágasága ellen kartellt kötő fürdőbirtokosság vagy más érdekelttség, szigorú orvosi felügyelet, kúrakoszt és életrend, nemkülönben a betegek nyugalmát zavaró éjjeli tivornyák szigorú eltiltása, állandó szórakoztató és társas kirándulásokat rendező bizottságok szervezése s a mi fő, az idegölő házárdjáték tilalmazása stb. stb. mind olyan észrevételek, a melyekről a szakszerű fürdőberendezés és kútkelés, valamint egyéb kényelmi kívánalmak mellett már unos-untig eleget vitatkoztunk.

Az új berlin—budapest—konstantinápolyi gyorsvonat a németországi utazó közönséget illetőleg mindenesetre újabb reményekkel kecsegtet, de azért más téren se legyünk tétlenek.

Hogy egy példát említsek, egy a nap-

jainkban Budapesten járt amerikai társaság csodálkozásának adott kifejezést, hogy milyen elragadó szép fekvésű a mi meglepően világvárosiasodó és némelyek szerint világfürdőhelylyé válni hivatott metropolisunk.

Azonban egyuttal szemrehányólag jegyezték meg a derék yankee-k, hogy miért nem történik külföldön úgyszólván semmi sem arra nézve, hogy az amerikai utazási kedv hazánkra is kiterjesztessék.

Igy van ez a fürdőhelyeinkkel is, melyek már kipróbált gyógyító hatásuknál fogva a külföld figyelmét méltán megérdemelnék.

Talán az újonnan szervezett magyar gazdasági, keresk. és ipari attasék intézménye is lendíthetne valamit a nagyobb külföldi góczpontokon fürdő- és ásványvízügyünk és a hazai idegenforgalom emelésén.

Ne riadjunk vissza semmi kísérlettől, a mi csak némi sikerrel kecsegtethet és ne ves-sük összes reményeink horgonyát az *Urania színházba*, hol jóllehet bennszülött és idegen turista egyaránt kigyönyörködheti magát fürdőink és szép tájkaink szemléletében, de ez az erkölcsi pártolás még nem képes kárpótolni a fürdőzés és nyaralás révén külföldre kiszí-várgó milliókért.

Az E. K. E. fürdőkönyve egyenesen a külföldnek szól, de közvetve a magyar fürdőző közönségnek a honi gyógyító forrásokkal szemben tanúsított részvétlenségét hivatott kerülő úton külföldről ellensúlyozni.

Vagyis Péternek szól, hogy Pál is értse.

Gróf Batthyáni Ignác erdélyi püspök és a gyulafehérvári Batthyáni-intézet.

Irta: Zlamál Ágost.

ASzt-István által az első tíz püspökség közt alapított erdélyi püspöki széken oly férfiak ültek, kik nemcsak azóta válnak ki tudományban, vagyonban és tekintélyben, mióta III. Károly a püspökséget restaurálta, hanem már a reformáció előtt oly fényt és országos befolyást gyakoroltak, melynél csak az erdélyi kormányzó (Vajvoda Gubernator Transylvaniae) vala díszesebb és hatalmasabb. A mohácsi vész után hazánkra zúdult vallási és polgári viszályok tengerébe merültek ugyan az egyházmegyénk életéről szóló emlékek: de néhány reánk maradt ok-

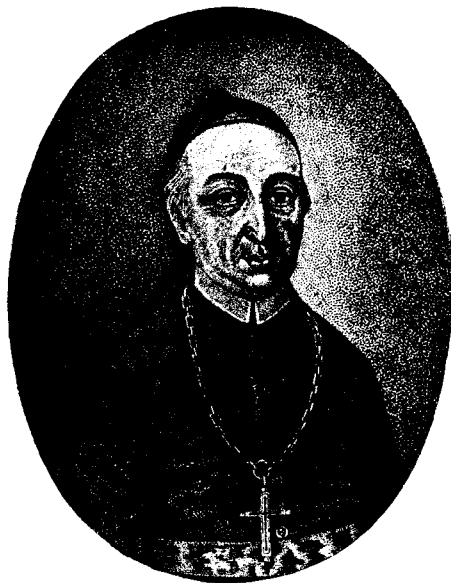
mányból mégis eléggé kitetszik hajdani nagyságának, kiterjedésének és magas helyzetének azon kerete, melyben püspökeink nemcsak mint főpapok, hanem mint az országnak magas állású és rengeteg birtokú nagyjai, a hazának hű fiai s a trónnak tántoríthatatlan hívei, békében és harcban egyaránt fényltek, díszeltek.

Mindezen püspökök közt azonban aligha van egy is, kire egyházmegyénk méltóbb kegyelettel és büszkeséggel emlékeznek, mint gr. Batthyáni Ignác. Ezen nagynevű püspökünkről, életéről s alkotásairól szándékom most röviden szólni.

Német-Ujvári gróf Batthyáni Ignác Német-Ujvárt (Vasm.) született 1741 június hó 30-án. Szülői, gróf Batthyáni Imre, Magyarország főtitelőszekének elnöke és Sauer Anna grófnő, Styria kormányzójának leánya a leggondosabb és legvallásosabb nevelésben részesítették gyermeköket. Alsóbb iskoláit a poetika osztályáig a pesti piaristáknál végezte s innen rhetorikára a nemes ifjak nagyszombati konviktusába ment. Úgy szorgalom, mint erkölcsi viselet tekintetében annyira kitűnt, hogy tanulótársai és tanárai részéről nemcsak tisztelet, de egyuttal méltó esodálat is körbezette. Engedve a benne szilárd hivatás-érzetté képződött természetes hajlamnak, az esztergomi ősrégi papnevelő-intézetbe lépett. A mily erős volt szellemileg és lelkiileg, ép oly gyenge vala testi szervezetére nézve. Papnövendék korában majdhogy elevenen a sírba nem került. Egy hosszas betegség ugyanis annyira elgyengítette, hogy 3 napon keresztül semmi jelét sem adta az életnek. Mindenki meghaltnak tartotta s már ki volt tűzve a temetés ideje is, éppen a koporsó fedelét akarták rászégezni, midőn bánatos atyja így kiáltott fel: „Megálljatok! még egyet próbáljunk meg s ha ez sem nyújt vigasztalást, ám vigyék!”

Tűkört ragad az öreg gróf s fia szájához tartotta s midőn kisvártatva elveszi onnan, a tűkör síma lapján gyöngye lehelet harmatját vette észre.

„Fiam él, fiam él!” — kiáltozott hebegő örömmel, s elkezdí rázni s másokkal rázatni gyermekét s ime a meghaltnak vélt ifjú egyszerre csak éledni kezd, majd felül a koporsóban. Elképzzelhető, hogy mennyire megreszkettette a borzalmas jelenet az ottvoltaikat. — „Szólj fiam, gyermekem”, mondá neki atyja. S a megmentett ifjú elbeszélte, hogy mindent tud, a mi körülte történt, hallotta a temetési előkészületeket is s ezek miatt rettenetes lelki szorongatásoka tállott ki; szólni is akart, de ez a legnagyobb erőfeszí-

BATTHYÁNI IGNÁC GRÓF ERDÉLYI PÜSPÖK.

tése ellenére sem sikerült neki. Tehát nem volt meghalva, hanem mint mondani szokták, csak elrejtőzve.

Ezen szinte gyászos végzetűvé vált incidens után csakhamar teljesen felépült s kétszeres buzgósággal folytatta tanulmányait. Főpásztora és elöljárói rendkívüli tehetségét és szorgalmát annyira méltányolták, hogy még papnövendék létére a Szent-György vértanúról ezimzett járkai apátsággal ruháztatott fel a felség által. Hogy tanulmányait bővítse s a keresztény egység örök középpontjában erősítse meg amugyis hitszilárd lelkületét, Rómába ment, hol az „Apollinare Collegium“ hallgatói és növendékei közé iratkozott. Itt ezen intézet nagy könyvtárának kezelésével bízott meg. Mint felszentelt pap, hittudor, az „Academia philalethorum“ tagja s mint egy szép jövő letéteményese tért vissza hazájába.

Ime az ifjú Batthyáni miként készül jövendő hivatásának méltó betöltésére. Az ifjú hol hazájában, hol meg Rómában teljesen felszerelte magát azon szellemi és erkölcsi fegyverekkel, melyekkel minden papnak ellátva kell ugyan lennie, de melyek soha oly korszerűek és szükségesek nem voltak, mint épen azon időben, midőn Batthyáni a cselekvés küzdő terére való lépendő.

Jól tudjuk, hogy a múlt évszáz közepén a francia böleselők és encyklopaedisták tanait tapssal és örömjöngő lelkesültséggel fogadták nemesak az egyes tudósok, hanem egyúttal államfők is, mint pl. II. Frigyes porosz király. Voltaire eszméi domináltak, ezek uralták a közvéleményt. Ezen eszmék pedig egyenesen trón és oltár ellen irányultak, — az emberi méltóság lealacsonyítását célozták — egy világfelforgató forradalmat terveztek, mely néhány évtizzel rá csakugyan be is következett, mely láng- és vérözönbe borítá Franciaországot. Voltaire eszméi hazánkba is áthatottak. Első sorban tehát a papságnak vala a feladata, hogy ezen eszmék ellen küzdjön s azoknak népszerűsítését a szó és toll fegyverével megakadályozza. Batthyáni-
nak a jövőbe látó és nemesen gondolkodó lelke telje-

sen számolt ezen vészes bölesleti árammal s épen azért fegyverkezett fel hittel, tudománnyal; hiszen ezen két szellemi fegyverrel bármínő tévely, bármínő emberi mű ellen sikerrel, a győzelem biztos reménységével lehet szembeszállani.

Batthyáni Rómából Egerbe ment, melynek akkor gróf Esterházy Károly volt nagynevű püspöke. Nem tuzozok, ha azt állítom, hogy Esterházynál minden tekintetben nagyobb s hazaszeretetében, ha ezzel a kifejezéssel élnem szabad — rajongóbb főpap vajmi kevés ült püspöki vagy érseki széken. „Hiveinek valódi apostola, a papi fegyelem éles és szigorú őre, a valóságosság, erkölcsösség és tudományos műveltség példányképe vala. A Foglár György püspöki helytartó által emelt jogliczeumot két millió frtnál többre kerülő összeggel nagyobbítá és jobb karba helyezé; akadémiát, finevelőt, könyvtárt és csillagvizsgáló tornyot építtetett s mindezt a saját vagyonából.“ Egy ily püspök mellett kezdi meg Batthyáni nyilvános működését. S azt hiszem, könnyű belátni, hogy gr. Esterházy nemes tulajdonaiból sokat örökölt Batthyáni. Eger nagynevű püspöke a Batthyáнинak lelkében lakozó ére-nyeket fokozta és azokat helyes, praktikus irányba terelte.

Batthyáni Egerben azonnal kanonok lesz. Gróf Schmiedeg kanonok épen ez évben halt el s Esterházy választása méltóbb emberre nem eshetett, mint a fiatal Batthyánira, kit mindenki tisztelt, szeretett és csodált.

Nemsokára ezután a nagypréposti székbe emelkedik. Itt a tudományosságnak nemesak kedvelője, maecenása, de egyúttal buzgó művelője is vala. Így segélyzi Molnár Jánost, hogy „Az anyaszentegyház története“ cz. művét kiadhassa. Ő maga pedig 1877-ben adta ki első munkáját: „Agamentis Palladii Academiae Philalethorum Socii responsa ad dubia Anonymi adversus Privilegium S. Stephani, Abbatiae S. Martini de monte Pannoniae Anno 1001 concessum proposita“ czümmel. Ezen historico-apologeticus művében a pannonhegyi főapátságnak szent Istvánról nyert adománylevelét védelmezte tudományos készültséggel, „első eredményeül azon fáradságtalan búvár-lásának, melylyel papsága kezdetétől fogva az anyaszentegyház és a magyar nemzet történetére vonatkozó adatokat és régiségeket összegyűjteni szokta.“

Gróf Kollonics László erdélyi püspök 1870-ben a nagyváradai püspöki székre helyeztetvén át, Erdély új főpásztort várt. A hosszús zavargások és anyargatásokból kiépülni kezdő egyházmegye élére oly férfiak kellettek, kik bölesességgel és szeretettel, de egyúttal rendületlenséggel és szigorral kormányozzanak. Mártonfi, Sztoyka és Bajtay örökébe csak méltóutód léphetett. Batthyáni Ignácban fel is lették a legméltóbb utódot, ki 1870. június 24-én neveztetett ki erdélyi püspöknek s az egyházmegye kormányzatát 1871. aug. 12-én át is vette.

Nehéz idők valának ezek, II. József ült a trónon. Jól tudjuk, hogy ezen a magyar nemzet által Anyos Pál után „kalapos királynak“ nevezett császár alkotmány- és egyházellenes reformjai által minő viszályba és lázongásba sodorta a nemzetet. Czikkem keretén kívül esik ezen reformokat s a nemzet részéről való visszahatás egyes tényeit felsorolnom, de azt meg kell jegyezmem, hogy Batthyáni Ignác azon határozottan érélyes fellépése miatt, melylyel némely császári rendeletek illetékessége ellen a fejedelem iránt köteles hódolat sérelme nélkül bátran felszólt, mindjárt püspöksége kezdetén a felségnek írásban kifejezett haragját kénytelen vala viselni. Ez azonban megkezdett hazafias missziójától el nem rettenté,

Cserni Béla, dr. fékétele.

sőt ellenkezőleg mind nagyobb akcióra készte. És igazán a kathol. főpapság tiltakozott legerélyesebben József rendelkezései ellen. S ez nem is lehetett más-kép; hiszen a császár rendeletei mélyen sértették az egyház elveit s a nemzet jogait. A császár haragja is tehát első sorban is a hithű és hazafias főpapság ellen irányult. Midőn a szebeni lutheránus küldöttség előtt a katolikus papságról ezt mondá a császár: „Ich habe den Teufel mit ihnen“ — akkor fejezte ki leg-szebb apologiáját a hazafias kath. klerusnak s mondott méltó díeshymnust a szilárd jellemű Batthyáni püspökről.

Nemesak mint hazafi, de mint a tudományok kedvelője és előmozdítója is kiválik Batthyáni.

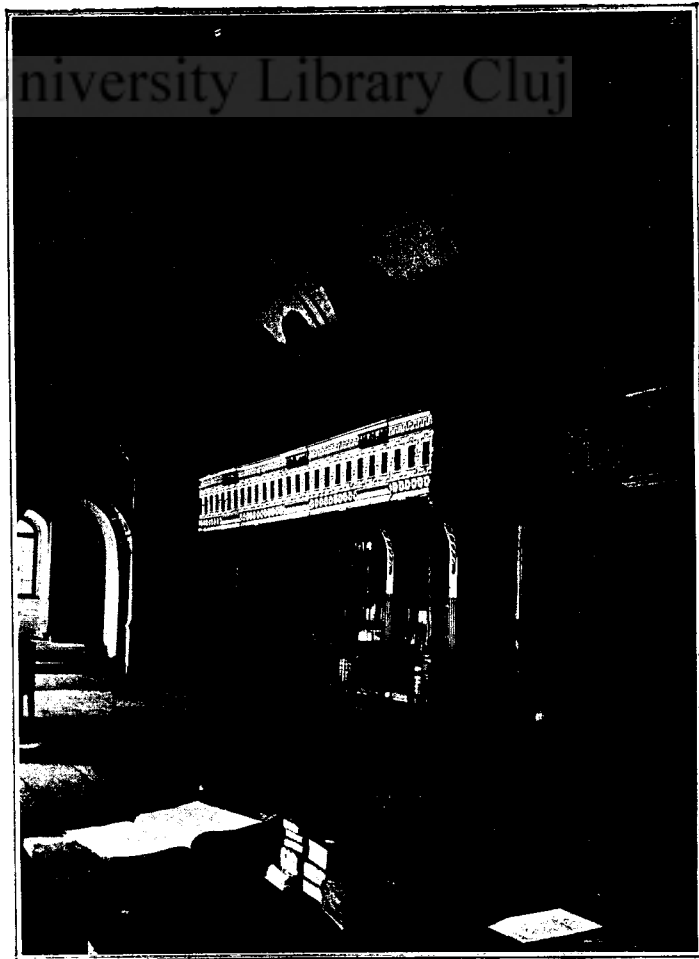
Azon tudományszomj, melyet benne mint pap-növendékben láttunk s melynek, mint egri kanonok még fokozottabb mérvben adott kifejezést, most püspök korában a rábizott nyáj gondozása nagy feladata mellett is minél nagyobb munkásságra ösztönz. Egymás után jelentek meg vallási, jogi és történelmi művei, melyeket ma is haszonnal forgatunk, élvezettel olvasunk s akárhány esetben nélkülözhetlen kútfő gyanánt használunk. A hírneves Theiner Antal a „Monumenta vetera stbi“ cz. művének előszavában joggal helyezi Batthyánit Péterfy és Pray tudósaink mellé s méltán írja róla, „hogy nagy férfiú, Erdélynek legjelesebb püspöke, kinek kora halálát az egyház, a haza s a tudományok, valamint ezek kedvelői ma is siratják.“

Epen a mult napokban olvastuk, még pedig irodalmunk egyik kimagasló férfjától*, hogy minő nagy politikai és kulturális változáson kellett átmennie a nemzetnek, hogy a tudós társaság létrejöhesse. S ezen tudós társaság megalakításának eszméjét, melyet Mária Terézia és József korában oly sok és hivatott író fejtegetett, ajánlott és sürgetett, legislegelőször Batthyáni Ignác óhajtotta megvalósítani. Mindjárt püspöksége elején foglalkozott azon gondolattal, hogy egy magyar tudóstársaságot alapítson. A „Magyar Hirmondó“ 1781-ben ezen örömhírre a következőket írja: „Ott nem néznek arra, Pálnak micsoda ételt visznek asztalára, vagy Péter micsoda színű köntöst ölt magára, hanem csak a tiszta észre, értelemre és bölcsességre; úgy hogy nemesak a hazának minden különbség nélkül való tudósai hivatnak erre a nemes pályára, hanem még a külföldiek is kértetnek, hogy ezen társaságot munkájukkal, tanácsokkal öregbítsék.“ De sajnos! ezen tudós társaság nem létesülhetett. A szebeni elemi iskolák akkori igazgatója, Batthyá-ninak a püspöki széken utódja Mártonfi József, ki Batthyá-ninak tervét kivihetetlennek találta, azt ajánlá, hogy sokkal czélszerűbb volna a tudós-társaság megalakítására szánt összeget Jánosi, Hell és Hartman kolozsvári tanárok régi terve szerint egy csillagvizsgáló és múzeum felállítására fordítani. Batthyáni ezen ajánlatot el is fogadta s Mártonfi Antalt a csillagászat tanulmányozása czél-jából Bécsbe küldték. Így tehát már meg volt alapja vagy legalább is eszméje a Batthyáni-intézetnek, melyről bővebben fogunk szólni.

Mielőtt azonban kitűzött feladatunk eme má-sodik részére áttérnénk, még néhány rövid vonás-ban Batthyániról kell megemlékeznünk. Láttuk rendületlen hazaszeretetét, hallottunk tudomány-ságáról és áldozatkészségéről, — nézzük őt most mint papot és főpáztort.

Egyházunknak egyik hírneves tudósa, ha jól emlékszem szalezi szt. Ferencz, a genfi püspök mondá: „Minden papnak két szeme van: a tu-domány és az erény; a felszemű pap nem lehet szép!“ Batthyáni-ban mindkét nemes tulajdon a

legnagyobb mértékben meg vala. Mint papot jellemzi őt a hitszilárdság, a tiszta papi karakter s azon iga-zán az első keresztényekre emlékeztető asketikus élet-mód, melyet mi esodálni igen, de követni aligha va-gyunk képesek. S ez őt, mint püspököt is ékesíti. Egyik reánk kéziratban maradt munkájában napi át-tosságainak rendjére a következőket olvassuk: (az ere-deti latin, magyar fordításban így hangzik:) „1782. febr. 11-én Nagy-Szeben. 1. Mindennap fel kell jegyezni a hibákat. 2. Minden egyes hibáért 15 ütés vagy 5 famulorum Tuorum delictis“ kezdetű imádság. 3. Min-dennap bűnbánat ¼ órán át. 4. Mindennap elmélke-dés ½ órán át. 5. Mindennap ½ órán át kell olvasni a catechismust (t. i. a tridentit), a zsinatok határozatait, a tridenti zsinat aktáit és Szt.-Gellért művét, ugyan-csak ½ órán át a szentírást és aranyuszájú szt. János műveit. 6. Egész februáron át mindennap szeretetből és lemondásból 50 ütés. 7. Minden hibánál azonnal 5. Famulorum kezdetű imádság. 8. Minden munka előtt jó szándék felköltendő. 9. Mindennap lelkiismeret viz-sgálat. 10. Mindennap reggelén egy félórán át a meg-feszített Üdvözítő lábainál fontolandó meg az az napi munka. 11. Vecsernye idején készítendő el az elmél-kedés egyes pontjai.“ S ha azt kérdik és méltán kér-dik, vajjon mi ez a 15, illetőleg 5 ütés, hát ez bizony valóságos szegekkel ellátott korbáccsal való ütés. Az általa alapított könyvtárban maig is meg van: az éles szegekkel kirakott ciliciuma, kínzóóve, melyet testén viselt a csupasz hust övezve. Nem esoda hát, hogy nagy életszentség hírében állott. Jótekonyság, áldozat-készség, nemes szív honolt lelkében; ő ékesítette fel a székesegyházat, benne a nagy oltárt, a kanonoki szé-keket, a szószéket s ő állította fel 12000 forintnyi köl-t séggel az orgonát; ő restaurálta a püspöki lakot s tette jövedelmezőbbé a püspöki uradalmat, ő szerzett

Csani Béla dr. t. v. é. é.

A KÖNYVTÁR ÉS CSILLAGVIZSGÁLÓ BELSŐ ALAKJA.

* Gróf Kuún Géza. (L. Erdélyi Múzeum 1900. I. f.)

hajlékot és biztos alapot a sok viszontagságon átment papnevelőnek. Megyőjét szorgalmasan látogatta és vizsgálta. Püspöki útjai valóságos diadalútjai valának, — hálás könnyek és fohások szállottak utána úgy papjai, mint hívei részéről. Áldott életének 58, püspökségének pedig 19. évében 1798. évi november hó 17-én halt meg* és 22-én temettetett el székesegyházunk sírboltjába. Összes emlékeink és évkönyveink joggal nevezik őt Erdély legnagyobb főpásztorának.

De nézzük most a Batthyáni-intézetet, halhatatlan püspökünk áldozatkészségének emez örök időre szóló monumentumát.

Mielőtt ennek beható tárgyalásába boesátkoznánk, azt hiszem, helyén lesz a mai csillagvizsgálót és könyvtár meg papnevelő telkén lakott trinitárius szerzetről is érdeme szerint megemlékezni.

Szentegyházunk minden működésében magasztos ugyan és fölséges, de a szeretet nagyszerű műveiben épen páratlan. Míg a világ intézményeit leginkább anyagi haszonra alapítja, addig az egyház az önzéstől ment legtisztább és legdúsabb áldozatokat teszi le a tudományosság és kultúra oltárára. A mennyből aláhozott szent szeretetnek éltető napsugarait mindenkire egyaránt árasztja s a módot, melylyel ezt teszi, az idők körülményeihez s kívánalmaihoz képest a legezelszerűbben választja meg s a legsikeresebben használja fel, mindig odafordítván anyai gondoskodását, hol fiainak lelki üdvé vagy testi-lelki szenvedései ezt legkiáltóbban igénylik. Nem szükség nélkül, nem czéltalanul támadt kebelében egyéb üdvös intézmény mellett annyi

szent társulat és szerzetesrend, hanem a felmerülő szükséghez képest a maga idejében hajtottak ki az anyatőről ezen virágzó és gyümölcsöző ágak. Nem fanatizmus, hanem a szeretet hozta létre, nem viszályt, hanem áldást árasztandó az emberiségre.

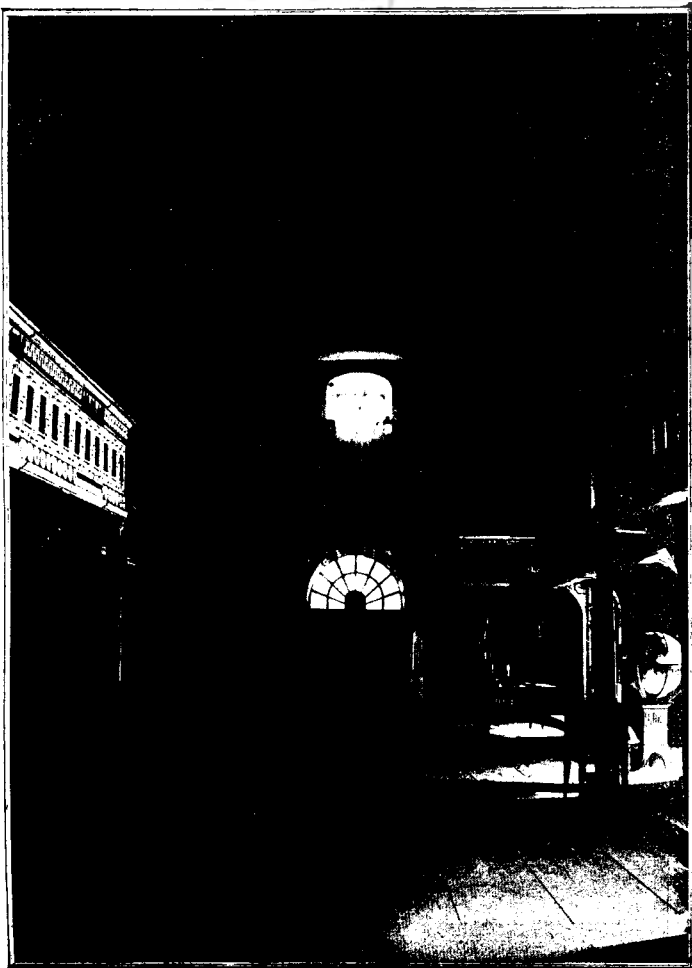
És csakugyan a szenvedő emberiség iránti rendkívüli szeretet adott létet a foglyok megváltása czéljából a XIII. évszáz végén a sz. Mathai János és szt. Valoisi Felix által alapított u. n. *trinitárius* rendnek, vagy a köznép elnevezése szerint kereszties barátoknak. Ezen szerzet működését és életszabályait megindulás nélkül nem lehet olvasni. Mi marad — kiált fel egy tudósunk — mi marad e földön oly szegény szerzetesnek még, ha a világ minden öröméről lemondva, sílány főzeléknél s tejfélénel egyebet nem eszik, de gazdálkodik, hogy a pogányok honába száz veszély közepebbe érkezve, kiválthassa fogoly embertársait. A Stoicismus — írja Voltaire egy józan órájában — csak egy Epiktetost ada az emberiségnek; a keresztény vallás ezreket alkotott, kik nem is tudják, hogy azok s a kiknek erénye annyira haladott elő, hogy erényökről nem is tudnak.

Ezen szerzetes rendet hazánkba Széchenyi György esztergomi érsek hozta először be 1895-ben s Illaván telepíté le. Tudjuk történelmünkéből, hogy a mohácsi vész után csaknem másfél százon át a törökök nemcsak feldúlták és elfoglalták hazánk nagy részét, hanem véreinket súlyos rablánczokra fűzve ezenként hurczolták el messze tartományokba keletre. Ezen szerzetes áldozatok többnyire elvesztek honuktól és vallásuktól megfosztva s a szintén nagy számmal elhagyott gyermekek a mohamedán vallásban neveltettek fel, hogy egykor testvéreik, honfitársaik ellen harczoljanak. Ezeket kellett a súlyos fogságból kiváltani. S míg néhány szerzet itthon ezen szent czélra segélypénzt gyűjtött, addig a trinitáriusok messze földön a foglyok kiváltását, megszabadítását eszközölték, — s midőn hazájukba visszatértek, érsekek, püspökök, a főrangú urak és hölgyek fogadták, s ezen egyszerű, mezítlábos barátok a legnagyobb ünnepeltetésben és kitüntetésben részesültek.

Nagyon sokat kellene jelenleg ezen tárgynál időznöm, ha ezen szerzetnek az egész világon avagy csak hazánkban kifejtett működését akarnám érdemlegesen méltatni. Ezt elhagyom. De meg kell említenem, hogy a különféle konzulátusok hiteles adatai szerint Algir elfoglalásáig, tehát 1830-ig ezen szerzet 1,400.000 rabszolgát és foglyot váltott ki s a váltásdíj összege 4800 millió frankra rug.

Ezen trinitáriusoknak itt Fehérvárt is vala szerzetházuk és templomuk. Házuk a mai papnevelő és templomuk a mai csillagvizsgáló és könyvtári épület vala. Buzgónv áltották ki ezen trinitáriusok a keresztény foglyokat valláskülönbség nélkül Tatárföldről, Törökországból, Ázsiából s működésük eredményéről a közönségnek nyomtatott füzetekben számoltak be, melyekből néhány van is könyvtárunkban. II. József császár, mint a többi szerzeteket, úgy ezt is 1783-ban beszűntette, még pedig azon okból, mivel ezen szerzet „az idők és állapotok modern körülményeinél fogva teljesen hasznavethetlen.“ 1784. április hó 13-án kellett a szegény trinitáriusoknak egy évszázon át hajlékot talált házukból és templomukból pusztulniok. Gáabri József akkori fehérvári tanár a Rómában tanulmányokat tevő Dániel Imrénének ezen dolgot 1784. április hó 17-ről keltezett levelében így írja le :

* Gyulafehérvárt, nem pedig Kolozsvárt, mint Marczali H. a „Pallas Lexikon»-ban tévesen állítja.

Cserni Béla dr. felvétele.

Kedves Főtisztelendő Ur!

Mult Szeredán azaz: 13-a Április exequalák a P. P. Trinitariusokat. Ex parte Gubernii volt Consiliarius Pásztori Zirjék nevezetű Concipistával, ex parte Camerae Consiliaris Fichtel és Csernik, jelen volt Fang ur is. Az legnevezetesebb, hogy ámbár Papok, a bévett szokás ellen Crucifixusra esketették, hogy hívek lesznek eő Felségéhez és mindent híven előadnak, semmit el nem titkolnak ne restrictione quidem mentali. Conscribáltak és aestimáltak mindeneket. A Residentiát Templommal együtt (értvén esupán az épületet) becsülték 60.000 frtra, a szőlőjüket 300-ra, mire és mennyire becsülték a Templom apparatusait úgy Supellectilem domesticam, vina etc. nem tudhatom. A Bibliothecat bizonyosan el fogja nyerni Püspök eő Exja: mert K. Fang ur maga forgolódik a könyvek körül, jelen volt, míg conscribáltak. Panaszolkodnak szegény Trinitariusok primo, hogy ruhára semmi sem resolváltak, holott még ágyneműek sincsenek: minthogy nékik egész ágyneműek két pokróczból és egy párnából állott, 2-o hogy a kinek magának nem volt könyve, a Breviariummal maradt, P. Fulgentius Delpininek ugyan sok kérésire adtak egy moralistát s egy Catechismust vagy inkább Contravertistát, — a mely hordó pénzéjékben esapon volt, pro communi usu oda engedték, a Praesidensnek egy Rfenus a többi 40 xár jár napjára addig az ideig, míg a klastromban lesznek, öt hónap mulva, a midőn kiköltöznek a klastromból, 300 frtot kapnak.

A P. P. Trinitariusoknak offerálta dioecesisit (a püspök), de egyik sem acceptálta tudomra.

G. I.

Szerzetházuk és templomuk papnevelői czelokra Batthyáni püspöknek 1786-ban átadatott, de a fenyegető háború hírére ugyanazon év július havában katonakórházzá alakítottát át. A katonai hatóság azonban a szerzeti emelet nem elég magas és világos szobáival nem volt megelégedve. Leszedték tehát a fedélzetet s az épület falait fél ölnyivel feljebb emelték, minek jelei a ház (a mai papnevelő) vársánczokra néző oldalán ma is világosan kivethők. Úgy látszik, hogy az ezen szerzettel kapcsolatban levő templom (a mai csillagvizsgáló és könyvtár) átalakítása és gerendázatok által való felosztása is a katonai hatóság munkája. Ezen két épületet, miután a háború véget ért s így kórház szűk-ségessége többé fenn nem forgott — 1792 április havában egy csillagvizsgáló és papnevelő berendezésére Batthyáni II. Lipót császártól elkérte s megnyerte. S azóta a trinitariusok volt szerzetháza és temploma — a papnevelő s a Batthyáni-intézet otthona.

Lépjünk be most a könyvtárba!

Egy kisebb termen át, melyben ásvány, esiga és kagyló és régiséggyűjtemény van elhelyezve, egy nagy, világos és szép terembe jutunk — és ez a könyvtár nagy terme. Ezrei meg ezrei a könyveknek állanak előttünk minden nyelvből, minden szakból teljesen rendezve. A laikus látogató önkénytelenül is így kiált fel: Ugyan, mire való annyi könyv, — vajjon ki és mikor olvassa el azokat?! De a tudós esodálattal áll meg s hálatelten tekint fel Batthyáni püspökünk képére, mely a terem éjszaki oldalának emelkedett helyén díszlik. És van is oka rá. Batthyáni az alapítója ezen könyvtárnak, mely főképpen kodexeit és inkunabuláit véve tekintetbe, hazánknak egyik elsőrangú könyvtára. Alakult ez Migazzi Kristóf gróf bibornok és bécsi érsek könyvtárából, ki a Nyitra-vármegyében fekvő Maróthi nevű dominium megvásárlására szükségelt pénznek megszerzése végett könyvtárát gr. Batthyáni Ig-

nácznak adta el. Batthyáni ezen könyvtárt kétségkívül már püspöksége elején vásárolta meg, mit onnan következtettek, hogy 1782-ben 312 mázsa könyv érkezik ezimén Bécsből, mit ezen szállító-levél forma értesítés igazol:

„Das vor Sr. Excellence Bischof Grafen von Batthyáni unter den 6-ten July ai. curr. drey hundert und zwölf Centner Bücher von Wien anherro gekommen und sub Nro. Intducto 448. allhier expedient stehen, wird Amstwegen hiemit Certificiert.

K. K. Ober 30-igst Amt. Hermanstadt, 17. xbre 1782.

Georg Mart. Heulein Controlor.“

Hogy ezen 312 mázsa könyv csak egy küldemény volt s hogy még számos ily küldemény érkezett, azt a könyvek sokaságát és súlyát tekintve, fölösleges tovább bizonyítgatnom: hiszen az akkori közlekedés primitív szerkezetű hajókból állottak. Batthyáni ezen könyveket a püspöki rezidenciájában helyezi el, s az onnan bizonyos, mivel mielőtt a püspöki könyvtári helyiséget magának megnyernie sikerült — már saját püspöki könyvtárnoka van, névleg Dániel Imre, kit Batthyáni Rómában neveltetett. Gyarapított a könyvtár Mártonfi püspök, Buczy Emil kanonok és Kovács Miklós püspök könyveiből. A gyarapítás most is folyik, habár nagyon szegényesen.

Hogy minő kincsek vannak ezen könyvtárban felhalmozva, árról minden lexikonból vagy könyvtárakkal foglalkozó művekből meg lehet győződni. A szebb-nél-szebb kéziratok hámulatra ragadják még a laikust is s az országos könyv- és milleniumi kiállításon méltó feltűnést keltenek. Eltekintve ezektől, csak a *Codex aureus* — az arany kodexet említem meg, mely a IX. századból származik, tehát egykorú a magyarok honfoglalásával s mely a legrégebb, legfényesebb és bibliographiai szempontból legérdekesebb kézirat az országban, s az ország összes könyvtárainak fődíszé. Könyvtárunkban hírneves tudósok dolgoztak és kutattak heteken át, kik közül elég kemény József gróft, Ötvös Ágostont, Szabó Károlyt, Szilágyi Sándort és Bunyitay Vinczét megemlítenem. Ez utóbbi, ki méltán áll nagy tudos hírében, s akadémiánk egyik díszé, a könyvtár látogatói könyvébe ezen sorokat írta: be: 1877-ben voltam itt először, 1881-ben másodszer, 1885-ben harmadszor, 1890 április 22 - 30-án negyedszer (és 1892. november havában 3 héten át ötödször) és mindig több-több hálával a nagy Batthyáni iránt távoztam innét.“ Könyvtárunk kézíratait és könyveit püspöki kegyes engedély mellett boesátjuk bárkinek rendelkezésére. A budapesti és kolozsvári egyetemi és nemzeti könyvtárok, a szebeni Bruckenthal-féle intézet s papjaink, tanáraink azokat — hál Istennek! — folyton igénybe veszik.

De minek részletezzem tovább. A ki mindezt meg akarja látni s a könyvtárról, mely jelenleg Fogarasy Mihály könyvtárával együtt — csaknem 50.000 drb könyvből áll s az abban elhelyezett különféle gyűjteményekről — melyek közt a pénzgyűjtemény is kiváló helyen áll — többet akar tudni, annak a könyvtár megtekintése bármikor, hivatalosan vasárnap d. e. és esütörtökön d. u. a legnagyobb készséggel rendelkezésére áll.

A csillagvizsgálóról is kell szólanunk. Említettük már, hogy Batthyáni a kivihetetlennek látszott magyar tudóstársulat helyett az erre szánt nagylelkű adományát egy csillagvizsgáló felállítására fordítá. Azt is említettük, hogy Mártonfi Antal titkárát az elméleti és gyakorlati csillagászat megtanulása s a szükséges eszközök beszerzése végett Bécsbe küldé, hol az 4 évet töltött. Mártonfi leérkezése után építtette Batthyáni Mártonfi terve és utasítása szerint a csillagvizsgálót, melynek homlokzatán a következő felirat olvasható: „1794. Uraniae C. Ig. D. Batthyán Ep. Tran. posuit.“

A fehér nadrág szorosan a szépidomú lábszárakhoz simul s a bokánál a fekete sarúba ér be. Fehér színe élesen elválik a panyókára vett gallértalan hosszú köpenyeg világos-zöld béléstől, mely szárközépen alól ér. Bő ujjai derékig lelógnak; azoknak is zöld a bélése, míg maga a köpenyeg barnapiros. A nyaknál valami kapocs tartja össze. Elől elkerekedik, s a há-

romnegyed profilban jobbra álló alakról kissé hátra lebben, úgy hogy piros színével és zöld béléssel mintegy befogván annak fehér dolmányát s nadrágját, mondhatnók, hogy a ruházatot csaknem nemzeti színűvé teszi.

KÜLÖNFÉLÉK.

A központ gyűlései.

Választmányi gyűlés.

Máj. 13-án délelőtt az E. K. E. központi választmánya az egyesület hivatalos helyiségében gyűlést tartott *Feilitzsch* Ártur báró orsz. képviselő elnöklésével. A gyűlésen részt vettek *Heppes* Miklós alelnök, *Merza* Gyula főpénztáros, *Radnóti* Dezső főtitkár, *Kovács* Géza titkár, *Holitzer* Nándor jegyző, *Pap* Mihály ny. cs. k. ezredes, *Északy* Károly ny. vasuti üzletvezető, *Vuchetich* Sándor p. t. igazgató, *Török* Imre dr. orvos, *Weisz* József dr. ügyvéd, *Versényi* György dr. tanár, *Sárdi* Lőrincz tisztviselő, *Versényi* Gábor tanár.

Elnök megnyitván az ülést, jelenti, hogy a balneologiai szakosztály az erdélyi fürdőkről kiadott német munkát megküldötte a román királynak és a bolgár fejedelemnek. Mindketten köszönetüket fejezték ki a figyelemért. A bolgár fejedelem — miként megbizottja írja — nagy érdeklődéssel látogatja a Magyar Kárpátokat, hol fivérének is birtokai vannak. Ő fensége Erdélyt személyesen is ismeri és a megküldött munka alapján érdeklődése még inkább fokozódik. Örvedetesen tudomásul veszik.

Főtitkár jelenti, hogy a tisztikari tanács számbavette az eddigi alapítványokat és arra a tapasztalatra jutott, hogy a megalakuláskor belépett alapító tag 30 frtjával szemben, mely csak 1 frt 50 krt kamatozik, az egyesület minden egyes alapító tag után évenként 3 frtot és sokszor többet is ad ki, mert folyóiratát és kiadványait ingyen tartozik az ilyen alapítóknak megküldeni. Minthogy e szerint az egyesületnek az alapítók után kára van, elhatározták, hogy hazafias le-

vélben felszólítják a 30-50 frtos alapítókat, hogy alapítványukat az új alapszabályoknak megfelelőleg 100 forintra kiegészítsék. Ugyancsak kimondták, hogy a hátralékos tagok az alapszabályoknak megfelelőleg ezentul jogokat nem gyakorolhatnak és az egyesület kedvezményeit nem élvezhetik.

Szilágyi Eleonora likőr-, puncs- és rungyára kéri az egyesületet, hogy engedélyezze egy új fajta likőrje részére az „E. K. E.” jelzést, melyért 5%-ot ad az E. K. E.-nek. A tisztikari tanács javaslatára az engedélyt megadják. Egyben *Török* Imre dr. javaslatára fölhiyják az ajánlattevőt, hogy készítsen *Asthier*-féle Kolát is, melyből hazánkban több millió értékű fogy el és melyet a turisták igen használnak. Kapcsolatosan ezzel jóváhagyták az *E. K. E.-rum*-ra vonatkozó szerződést.

Alsó-Fehérvármegye alispánja jelenti, hogy a ponori és pilisi menedékházak fölépültek. Kéri a megállapított építési költségrészletek folyósítását. A folyósítást kimondják, előbb azonban a vármegyével szerződés kötendő, melynek felkészítésére a jogtanácsost fölkerik és az épület megvizsgálandó, melynek céljából a műszaki bizottság fog a helyszínére kiszállani. A fölvatás részleteinek megállapítására az alsó-fehérvármegyei osztályt kerik fel.

A torda-aranyosvármegyei osztály javaslatait tordahasadéki menedékház és átjáró-út elkészítésére vonatkozólag kiadják a műszaki bizottságnak véleményadás végett, már most kimondván, hogy erre a célra az Emkétől segítséget nem kér a választmány, a miként ezt a tordai osztály javasolta.

A kereskedelmi miniszter az egyesületi kirándulások részére a tavalyi vasuti vonalokon kedvezményt engedélyezett. Minthogy ezt a ked-

vezményt a megállapított hosszadalmas kérelmezések alapján alig lehetett igénybe venni: fölkerik a minisztert, hogy a kedvezmény igénybevételének módjait egyszerűsítse.

A tisztikari tanács javasolja, hogy Erdély minden pontjáról fényképek gyűjtessenek össze, hogy ezek alapján az *Erdély*-t és az egyesületi kiadványokat minél több képpel lehessen illusztrálni. Kimondják, hogy *Vágó* Bertalan Máv. hivatalnok a keresk. minisztertől kikéressék és a fölvételekkel megbizassék.

A dévai főreáliskola a szorgalmasabb tanulók részére jutalomkönyvek ajándékozását kerik. A kérést teljesítik.

A magyarláposi hitelszövetkezet új köszönbányát fedezvén fel, erre a kereskedelmi miniszter figyelmét fölhiyják.

A kányafői messzelátó útjának elkészítésére a műszaki bizottságot fölhiyják azzal, hogy a kolozsmegyei osztálylyal egyetértőleg járjon el ez ügyben.

Több osztálynak közgyűlési megbízatása lejárván, felhatalmazzák az elnökséget, hogy az alapszabályoknak megfelelőleg a közgyűléseket összehívja és az osztályokat újra szervezze.

Elnök jelenti, hogy *Török* Imre dr. a kerékpáros és egyéb kirándulások részére egy orvosi mentőtáskát ajándékozott az egyesületnek. Köszönettel fogadják.

Elnök végül jelenti, hogy a Mátyás-szobor leleplezésének elhalasztása következtében a Mátyás-Muzeum megnyitását és lobogó felavatását is elhalasztani kell, valamint a közgyűlés helyét és idejét újból kell megállapítani. Megbizzák az elnökséget, hogy e tárgyban javaslatot tegyen.

Ezzel az ülés az elnök életével véget ért.